

УДК 811.111'23

Куценко М. А.

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ПРОВІДНИХ ЛІНГВІСТИЧНИХ ОЗНАК АКТУАЛІЗАЦІЇ СПІВЧУТТЯ В АНГЛІЙСЬКОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ МОВЛЕННІ

У статті на основі аналізу наявного в лінгвістиці та психолінгвістиці теоретичного й емпіричного знання про актуалізацію англійських висловлень співчуття обґрунтовано класифікацію їхніх провідних ознак, які здійснюють безпосередній вплив на специфіку їх просодичного оформлення. Запропонована класифікація здатна слугувати підґрунтям для проведення експериментального фонетичного дослідження особливостей просодичного вираження співчуття в англійському діалогічному мовленні.

Ключові слова: висловлення співчуття, англійське діалогічне мовлення, лінгвістичні ознаки, класифікація.

Куценко Н. А. Систематизация ведущих лингвистических характеристик актуализации сочувствия в английской диалогической речи. – Статья.

В статье по результатам анализа существующих в лингвистике и психолингвистике эмпирических знаний об актуализации английских высказываний сочувствия обоснована классификация их ключевых характеристик, непосредственно влияющих на специфику их просодического оформления. Предложенная классификация может служить основанием для проведения экспериментального фонетического исследования особенностей просодического выражения сочувствия в английской диалогической речи.

Ключевые слова: высказывания сочувствия, английская диалогическая речь, лингвистические характеристики, классификация.

Kutsenko M. A. Classification of key linguistic characteristics of sympathy utterances actualized in English dialogue speech. – Article.

The article deals with the analysis of existing in linguistics and psycholinguistics empiric knowledge about English sympathy utterances' actualization. As a result of this analysis the author offers the classification outlining key characteristics that influence prosodic organization of sympathy utterances. The advanced classification is able to serve as a basis for conducting experimental phonetic research of English sympathy utterances prosodic features.

Key words: sympathy utterances, English dialogue speech, linguistic characteristics, classification.

Науковою практикою засвідчено [9; 21; 22; 23], що для комплексного дослідження просодичних особливостей актуалізації висловлень співчуття як типових емоційних висловлень необхідно враховувати їхні лінгвістичні ознаки (прагматична спрямованість, ситуація спілкування, соціокультурні характеристики мовців, лінгвальні й паралінгвальні засоби та ін.). Зазначимо при цьому, що комплекси лінгвальних і паралінгвальних засобів висловлення співчуття (прямі або непрямі висловлювання, ідіоматичні вислови, жестові рухи руками, плечима, головою тощо) систематизовано й класифіковано нами у праці [15].

Характеризуючи сутність складних психофізіологічних процесів, що беруть участь у мовно-когнітивній діяльності індивіда під час вираження ним співчуття, вважаємо за доцільне підкреслити таке [32, с. 37–50]: співчуття як наслідок емоційного «зараження» виникає у сфері позасвідомого людини та є її неусвідомленою й мимовільною схильністю переймати емоційний стан співрозмовника. Така реакція є внутрішньою імітацією, що приводить до подібного емоційно-когнітивного збудження в психіці індивіда, викликаного переживанням ним подібної негативної ситуації [7, с. 56].

Тому метою цієї праці є виявлення та систематизація провідних психолінгвістичних ознак, що здійснюють безпосередній вплив на просодичні особливості усної актуалізації висловлень співчуття.

Насамперед зазначимо, що емпатійними подразниками можуть бути особисті та побутові проблеми, соціальні, етичні й моральні проблеми (наприклад, нещасні випадки, катастрофи, хвороби, трагедії, смерть, політика, бізнес тощо), які умовно можна поділити на два типи: негативні ситуації, що не залежать від адресата й спричинені зовнішніми обставинами, і негативні ситуації, у виникненні яких винен сам адресат із серйозними або несерйозними наслідками для себе [7, с. 57]. При цьому негативні ситуації, які не залежать від адресата, можна класифікувати на такі типи [7, с. 58–65]: 1) погане недбале ставлення когось до адресата; 2) негативна ситуація, що трапилася з адресатом; 3) випадки та життєві обставини, що призводять до негативної ситуації (стрес, біль, хвороба тощо); 4) невідповідність очікувань адресата реальності; 5) песимістичні очікування адресатом майбутнього. Зрозуміло, що такі типові ситуації здатні бути емпатійними подразниками, які й породжують висловлення співчуття. Проте реакція індивіда на комунікативну ситуацію є лише однією з умов породження співчуття. Іншою умовою може бути мовний стимул, який виражається вербальними засобами, наприклад, у вигляді скарги з метою викликати в адресанта співчуття, отримати підтримку тощо, або невербальними засобами, коли адресант за жестами й мімікою може зрозуміти, що адресат перебуває в складній ситуації [7, с. 66–68].

Таке бачення природи висловлення співчуття охоплює лише його зовнішні причини, а отже,

не дозволяє досліднику зрозуміти когнітивні процеси, що протікають у психіці мовця під час актуалізації ним висловлення співчуття. Більш детальний розгляд феномена емпатії, висвітленого в психологічній літературі, дає нам підстави виокремити такі внутрішні причини виникнення емоції співчуття: оцінно-пізнавальний підсумок, який комуніканти отримують у результаті міжособистісної взаємодії, та індивідуально-типологічні якості людини, до яких належать соціальний, діловий і емоційний статуси мовців [4, с. 21–22; 16, с. 60]. Важливою тут стає емоційна здатність індивіда відгукнутися на проблеми іншого, що стосується питань виховання й розвитку емпатії. Тому індивідам, практично нездатним співчувати, притаманна агресивна поведінка стосовно оточуючих, яскраво виражене бажання домінувати тощо [4, с. 31; 16, с. 61]. Отже, для актуалізації співчуття важливими є особистісні якості та характеристики мовця, цілі й завдання комунікативного процесу, умови й характер комунікативної ситуації.

З погляду психологічних ознак, що впливають на породження висловлення співчуття комунікатором, у спілкуванні пропонується дотримуватися таких правил [28, с. 303–315].

1) *Не викликати співчуття, коли воно є непотрібним.* Тут ідеться, насамперед, про ситуації, коли мовець свідомо маніпулює своїми життєвими обставинами для того, щоб викликати співчуття оточуючих і отримати вигоду або користь для себе. Ігнорування цього правила в майбутньому викликати недовіру та підозру з боку адресатів навіть у ситуаціях, коли необхідно співчувати, але саме співчуття вже не висловлюється, оскільки адресант уже порушував цю норму.

2) *Не викликати забагато співчуття.* Це правило орієнтоване на ситуації комунікативної взаємодії, коли адресант занадто часто використовує негативні ситуації для того, щоб викликати співчуття в оточуючих, або в ситуаціях, які є жахливими (на думку мовця), але не вважаються такими іншими учасниками комунікації. Таким чином, у подальшому спілкуванні співрозмовники співчуватимуть адресантові не в повному обсязі або ж негативні ситуації адресанта взагалі не викликать співчуття.

3) *Викликати співчуття.* Необхідно й висловлювати, і приймати співчуття час від часу в ситуаціях, коли це є доречним. Такий підхід цілком зрозумілий, адже відомо, що мовці, які не проявляли співчуття до оточуючих і не приймали співчуття від них задля демонстрації сили волі та духу, у ситуаціях, коли вони потребуватимуть співчуття, не отримують його. Відзначається, що це правило окреслює межі соціальної взаємодії, у рамках якої й оцінюється частота прояву співчуття й притаманне ситуаціям спілкування між близькими дру-

зями та рівними за статусом учасниками, хоча й не обмежується ними.

4) *Взаємність співчуття.* Правило взаємності передбачає, що залежно від статусу адресата адресант, висловлюючи співчуття свідомо або підсвідомо, очікує отримати щось у відповідь (наприклад, вдячність, повагу, співчуття у відповідь тощо). Мінімальною й найбільш швидкою реакцією на співчуття є отримання вдячності, що означатиме усвідомлення адресатом свого складного становища й неможливості виконувати звичні соціальні ролі. Тип вдячності залежить від соціального статусу адресанта й адресата.

Як бачимо, дотримання чи порушення згаданих вище правил поведінки в комунікації набуває ролі важливої ознаки, потреба у використанні якої виникатиме, на наш погляд, під час опису результатів енергетичної взаємодії психофізіологічних потенціалів, що приводять до актуалізації того чи іншого типу просодичного оформлення досліджуваних у цій праці висловлень співчуття.

Розробляючи питання систематизації лінгвістичних ознак висловлень співчуття з огляду на мету нашого дослідження, доцільно акцентувати увагу на функціональному аспекті звукової матеріалізації таких висловлень. Так, автори низки праць зазначають, що основною функцією висловлення співчуття є вираження жалю з приводу трагічної чи негативної ситуації з метою психологічної підтримки адресата [5; 7; 8, с. 4; 11, с. 184–188]. При цьому наголошується, що на підставі першопричини негативних ситуацій висловлення співчуття можна умовно поділити на такі їхні типи [31]: співчуття з приводу смерті, загибелі когось, із приводу втрати грошей, надлишкової ваги, нескладеного іспиту, звільнення з роботи тощо. Проте таке бачення не враховує комунікативного наміру мовця, який власне й породжує аналізований нами тип висловлень. Тому звернемо увагу на інтенції мовця під час вираження співчуття, серед яких виокремлюють такі: занепокоєність станом адресата, підбадьорювання, власне співчуття, співпереживання [2, с. 255]. Це важливо, оскільки з функціонального погляду найконкретнішою ознакою, яка впливає на добір мовних засобів різних рівнів в актуалізації висловлення співчуття, є його прагматична спрямованість, яка під час проведення експериментального фонетичного дослідження дозволяє встановити наявний у свідомості мовця взаємозв'язок між його намірами й емоціями, які він передає за допомогою просодичних засобів.

Викладене дає достатні підстави для використання критерію прагматичної спрямованості в якості узагальнюючої ознаки елементів першого ієрархічного рівня шуканої нами (див. рис. 1) класифікації провідних психолінгвістичних ознак висловлень співчуття.

За цих умов у межах нашого дослідження за критерієм прагматичної спрямованості весь корпус експериментального матеріалу можна характеризувати такими типами висловлень співчуття: власне співчуття, висловлення жалю, співпереживання, висловлення підтримки, розуміння ситуації або становища мовця, утішання, заспокоєння, підбадьорювання. Ураховуючи подібність між зазначеними вище інтенціями, за критерієм прагматичної спрямованості в якості елементів першого рівня класифікації нами прийнято чотири узагальнені типи висловлень співчуття: 1) власне співчуття (висловлення співчуття, жалю); 2) співпереживання (вираження підтримки, розуміння ситуації); 3) утішання (заспокоєння); 4) підбадьорювання.

Під час дослідження соціокультурного боку комунікації слід звертати увагу на соціально-етикетні норми, які можна вважати певним гіпотетичним інваріантом норми поведінки в комунікації [23, с. 6; 33, с. 6]. Узагалі етикет є тим набором правил і норм поведінки людини в суспільстві, які віддзеркалюють суттєві для певного соціуму соціальні та біологічні критерії, що вимагають застосування певних прийомів для відображення відносин і зв'язків, наявних у колективі [26, с. 136]. Це визначає поведінку людей у межах їхніх комунікативних ролей у процесі спілкування та включає в себе стать, вікові характеристики, суспільне

становище, національність, релігійну приналежність, родинні зв'язки або їх відсутність, ступінь знайомства тощо [26, с. 137; 24, с. 49; 17, с. 70]. При цьому важливо розуміти, що чим більше ознак не збігатиметься, тим вищим буде ступінь актуалізації етикетних норм і обов'язковість дотримання правил [26, с. 137]. Тому етикетні норми дозволяють досягти міжособистісної взаємодії в будь-якій ситуації, оскільки їхньою метою є підтримання статусного балансу між учасниками комунікації згідно з прийнятими в суспільстві нормами й традиціями [12, с. 176].

Зазначимо, що аналізованій нами англійській лінгвокультурі властива прагматичність і неемоційність мовлення [7, с. 40–41; 20; 33]. У зв'язку із цим логічним видається домінування непрямих фраз і клішованих форм в емоційних висловлюваннях. Проте, ураховуючи глобалізаційні процеси у світі, які впливають на мову, культуру й мовлення [33, с. 9], дослідники [7, с. 41] відмічають зміни в поведінці англійських мовців – тенденцію до більшої емоційності мовлення, що приводить до змін етикетних норм і більшої розмитості кордонів соціокультурних рівнів, де матиме місце взаємопроникнення елементів різних норм.

Зауважимо також, що загальним принципом нормування використання етикетних засобів у будь-якій сфері людської діяльності є принцип ввічливості, введений Дж. Лічем [17, с. 70–71].

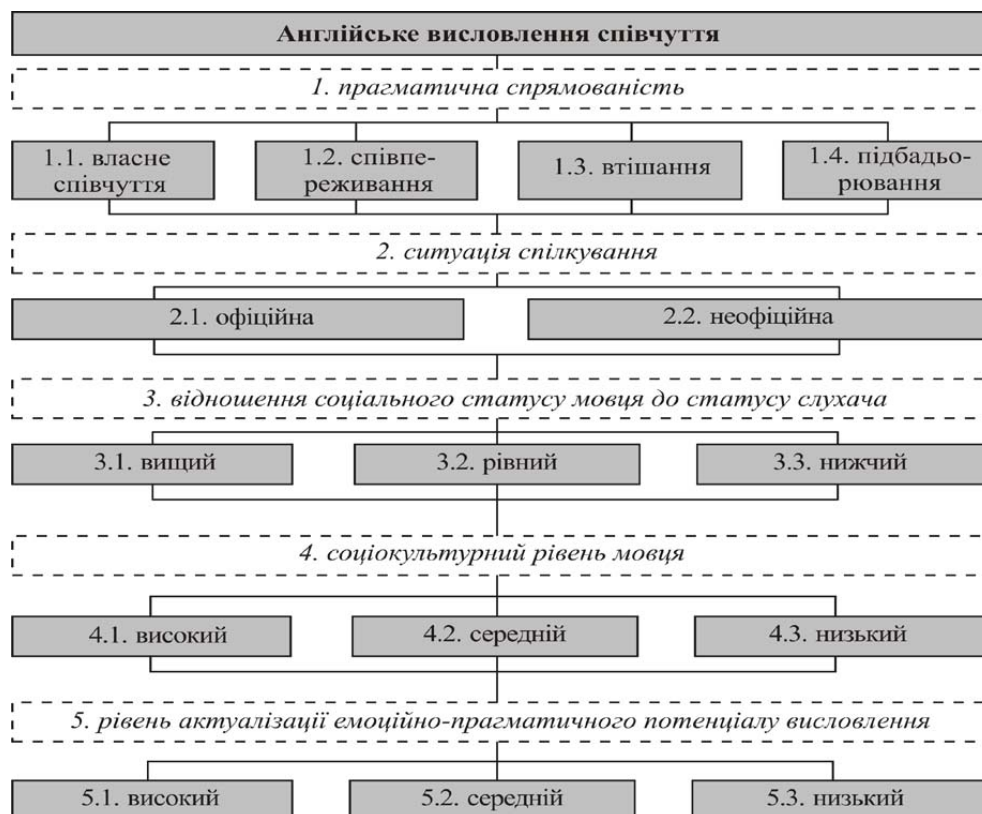

Рис. 1. Класифікація провідних лінгвістичних ознак висловлень співчуття

В англomовному середовищі спілкування може набувати трьох форм ввічливості [1, с. 9] – офіційної, нейтральної, фамільярної. Кожній формі притаманний свій стиль мовлення, що впливає на добір мовних і позамовних засобів. Для офіційної форми комунікації важливими є не вік, стать чи особисті якості мовців, а їхній соціальний статус, посада. Тому офіційна форма ввічливості притаманна офіційно-діловій сфері. Нейтральна форма властива ситуаціям, коли спілкування відбувається між незнайомими людьми, а також між знайомими людьми, які не знаходяться в офіційних чи фамільярних стосунках. Фамільярна форма ввічливості є характерною ознакою комунікації в колі сім'ї, серед близьких родичів, добрих друзів.

На наш погляд, диференціювання форм комунікації за критерієм ввічливості (офіційна, нейтральна, фамільярна) не має того ступеня узагальнення, за яким до складу цих трьох класів висловлень зручно однозначно відносити все розмаїття наявних у реальному бутті форм комунікації, оскільки, наприклад, фамільярне спілкування подекуди має місце й у нейтральній, і в офіційній формах комунікації. На відміну від цього, у вітчизняній науці традиційно склався укрупнений поділ ситуації спілкування на офіційну та неофіційну, тобто на два її великих класи, здатних охопити будь-які різновиди форм спілкування нижчих ієрархічних рівнів. Саме тому ці ознаки введено нами до другого ієрархічного рівня класифікації (див. рис. 1).

Під час спілкування взаємини мовців можуть бути симетричними й асиметричними, де перші базуються на соціальній рівності комунікантів, а другі викликані антропологічними, соціокультурними та професійними чинниками [19, с. 152]. Нагадаємо, що антропологічні чинники охоплюють різницю у віці та статі, соціокультурні – соціальну й адміністративну різницю в статусі (наприклад, розбіжності в спілкуванні з рівним за статусом і керівництвом), професійні – різницю в освіті [19, с. 152; 25, с. 320]. Тому на третьому рівні ієрархічної супідрядності лінгвістичних ознак, які здійснюватимуть вплив на просодичне оформлення висловлень співчуття, розміщено соціальний статус мовця відносно статусу слухача, який охоплює низку ознак мовців, а саме: стать, вік, соціальний стан, національність, освіту, професійний рівень [25, с. 320].

Професійна діяльність також знаходить своє віддзеркалення в поведінці людини та її вигляді (одяг, жаргон та інші ознаки соціальної й професійної приналежності індивіда), а також у внутрішній позиції (ціннісні орієнтири, особистісні мотивації тощо) [20, с. 39–42]. Відмінності, спричинені професійними чинниками, проявляються в особливостях вимови, інтонації, тембру й постановки голосу та можуть свідчити про певний

статус мовця, але вони не контролюються ним [19, с. 152]. Тут важливо, що всі носії англійської мови здатні розрізняти «тони», які притаманні людям певних професій [29, с. 193]. Цікаво, що для сучасної англійської мови характерним є все більше використання сленгу, яке пов'язують зі змінами в соціальній структурі суспільства, змінами в суспільно-політичному житті, впливом масової культури тощо [13, с. 27]. У межах субкультури жаргон і сленг є індикатором статусних відносин [13, с. 27].

Окрему увагу слід акцентувати на твердженні про те, що вираження соціального статусу мовця може бути мимовільним, вимушеним, обміркованим і навмисним [25, с. 320]. Є різноманітні сигнали, які в процесі усної комунікації можуть підкреслювати соціальний статус мовця, а саме: використання граматично правильних речень, жаргону, соціально маркованої лексики, темп мовлення, правильна акцентуація й паузація, виразність, інтонація, уміння правильно дотримуватися дистанції тощо [19, с. 152]. Обмірковане та навмисне вираження соціального статусу ґрунтується на теорії влади та статусу емоцій (англ. "Power and Status of Emotions"), де враховуються очікувані результати внаслідок соціальної взаємодії. Такі очікувані емоції залежать від минулого досвіду індивіда та враховують успішність чи неуспішність взаємодії мовців, що привели до зміни їхнього емоційного стану [30, с. 101–102].

Мовець, який реалізує конкретно визначене за прагматичною спрямованістю висловлення співчуття, мимовільно здійснює соціальне маркування свого мовлення засобами всіх рівнів мови, кількісні та якісні показники яких відрізнятимуться від загальноприйнятої норми в тому обсязі, в якому мовець здатен трансформувати лінгвістичні засоби в межах свого культурного поля [23, с. 6].

Зазначене маркування зумовлене здебільшого тим, що емпатія людини проходить процес становлення протягом її життєдіяльності від нижчих інстинктивних форм до вищих соціальних почуттів [14, с. 107], що свідчить про те, що емпатія формується ще в ранньому дитинстві, коли дитина починає виокремлювати себе із ситуації спілкування. Тому розвиток емпатії зумовлюється соціальним впливом і системою виховних впливів, особливо родинних і шкільних [8, с. 8–9; 6, с. 16–17]. При цьому здатність до емпатійної взаємодії в умовах соціуму не припиняється, вона є постійною, оскільки людина й суспільство є двома невід'ємними атрибутами соціальної реальності [18, с. 3].

Чималу роль у соціальному маркуванні мовлення індивіда відіграє також добір мовних засобів, який традиційно пов'язують із демографічними показниками (вік, стать, приналежність до певного соціального класу тощо) [18, с. 3]. За соціокультурним

критерієм мовців прийнято розподіляти на три групи: високий, середній і низький [9, с. 226; 23, с. 9]. При цьому зазначається, що не лише добір мовних засобів залежить від соціальних умов, але й саме вираження співчуття [6; 27, с. 121]. Звідси вбачається доцільним віднести ознаки соціокультурного рівня мовців (високий, середній і низький) до четвертого ієрархічного рівня нашої класифікації.

Як бачимо, з'ясовані вище особливості здатні скласти вихідний матеріал, достатній для адекватного опису результатів експериментального дослідження впливу соціального статусу комунікантів на добір ними мовних засобів вираження висловлення співчуття взагалі та засобів його інтонаційного оформлення зокрема. Щодо вибору найбільш узагальнених ознак соціального статусу комунікантів, то до них без будь-якого сумніву можна віднести зазначені нами на четвертому ієрархічному рівні класифікації (див. рис. 1).

Звернемо окрему увагу на те, що позначені в класифікації (рис. 1) чотири рівні провідних ознак дозволяють розглядати специфіку прагматичного спрямування та соціокультурні характеристики комунікантів у якості чинників, здатних приводити до тих чи інших типових форм актуалізації англійських висловлень співчуття, а отже, здійс-

нювати адекватну лінгвістичну інтерпретацію результатів започаткованого нами експериментального фонетичного дослідження. Що ж стосується когнітивних особливостей енергетики породження та просодичного оформлення цього виду емоційних висловлень, то їхні найзагальніші ознаки, якими, як відомо, слугує емоційно-прагматичний потенціал висловлення (високий, середній, низький) [10, с. 44], розташовано нами на п'ятому ієрархічному рівні класифікації.

Викладене свідчить, що в природі та механізмах породження висловлень співчуття є певні відмінності від інших типів емоційних висловлень, урахування яких стає необхідним під час опису результатів експериментального фонетичного дослідження когнітивних особливостей просодичної актуалізації співчуття. Обґрунтована на цих підставах класифікація провідних психолінгвістичних ознак висловлень співчуття набуває в нашому розгляді статусу методологічного інструментарію формування програми й методики експериментального фонетичного дослідження особливостей просодичної актуалізації зазначеного класу висловлень, які дозволяють здійснити практично адекватний опис особливостей просодичної актуалізації співчуття.

Література

1. Багинская О.О. Речевой этикет английского языка / О.О. Багинская // Идеи. Поиски. Решения: [материалы VII Междунар. науч.-практ. конф.]. – Мн.: БГУ, 2015. – С. 7–15.
2. Басова А.Г. Понятие эмпатии в отечественной и зарубежной психологии / А.Г. Басова // Молодой ученый. – 2012. – № 8. – С. 254–256.
3. Бодалев А.А. Психология общения: [монография] / А.А. Бодалев. – М.: Изд-во «Институт практической психологии». – Воронеж, 1996. – 256 с.
4. Долгова В.И. Эмпатия: [монография] / Е.В. Мельник, В.И. Долгова. – М.: Из-во «Перо», 2014. – 185 с.
5. Журавльова Л.П. Психология эмпатии: [монография] / Л.П. Журавльова. – Житомир: Видавництво ЖДУ ім. І. Франка, 2007. – 328 с.
6. Журавльова Л.П. Психологічні основи розвитку емпатії людини: автореф. дис. ... доктора психол. наук: 19.00.07 / Л.П. Журавльова. – Одеса, 2008. – 42 с.
7. Казачкова Ю.В. Выражение сочувствия в русском и английском речевом общении (жанровый аспект): дисс. ... кандидата филол. наук: 10.02.19 / Ю.В. Казачкова. – Саратов, 2006. – 177 с.
8. Кайріс О.Д. Развитие эмпатии у профессионального становлении студентов высших педагогических учебных заведений: автореф. дис. ... кандидата психол. наук: 19.00.07 / О.Д. Кайріс. – К., 2002. – 19 с.
9. Калита А.А. Фонетичні засоби актуалізації смислу англійського емоційного висловлювання: [монографія] / А.А. Калита. – К.: Видавничий центр КДЛУ, 2001. – 351 с.
10. Калита А.А. Актуалізація емоційно-прагматичного потенціалу висловлення: [монографія] / А.А. Калита. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2007. – 320 с.
11. Калуга Е.В. Основные подходы к интерпретации феномена «сочувствие» в западноевропейской этической традиции XIX века / Е.В. Калуга // Сборник работ 61-й научной конференции студентов и аспирантов Белгосуниверситета в 3 ч. – Ч. 3. – БГУ, Минск, 2004. – С. 184–188.
12. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик // Культурные доминанты в языке. Коммуникативная личность как предмет лингвистического исследования. – Волгоград, 2002. – С. 166–205.
13. Клименко О.Л. Стилістичні транспозиції у словниковому складі сучасної англійської мови / О.Л. Клименко // Нова Філологія. – Вып. 63. – 2014. – С. 25–29.
14. Кузьмина В.П. Теоретический аспект исследования эмпатии как актуальная проблема психологии / В.П. Кузьмина // Педагогика и психология. Вестник Вятского государственного гуманитарного университета. – Вып. 17. – 2007. – С. 107–112.
15. Куценко М.А. Природа та специфіка впливу комплексів факторів на актуалізацію англійського висловлення співчуття / М.А. Куценко // Science and Education a New Dimension. Philology, V. (38). Issue: 138. – Budapest. – 2017. – P. 42–49.
16. Мельник Е.В. Психологическая структура эмпатии / Е.В. Мельник // Современные проблемы социально-гуманитарных наук. – Вып. 1. – 2015. – С. 59–62.
17. Скаженик Е.Н. Практикум по деловому общению [пособие] / Е.Н. Скаженик. – Таганрог: Изд-во ТРТУ, 2005. – 99 с.

18. Старцева Т.М. Співчуття як міра гуманності в умовах сучасного суспільства : автореф. дис. ... кандидата філол. наук : 09.00.03 / Т.М. Старцева. – Сімферополь, 2011. – 19 с.
19. Стеріополо О.І. Стратегії, тактики та категорії спілкування / О.І. Стеріополо // Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. – Вип. 25. – 2008. – С. 149–154.
20. Стернин И.А. Основы речевого воздействия : [монография] / И.А. Стернин. – Воронеж : «Истоки», 2012. – 178 с.
21. Тараненко Л.І. Просодичні засоби реалізації зв'язності тексту англійської прозової байки (експериментально-фонетичне дослідження) : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.04 / Л.І. Тараненко. – К., 2003. – 233 с.
22. Тараненко Л.І. Просодична зв'язність англійської прозової байки [монографія] / Л.І. Тараненко. – К. : Вид-во ТОВ «Агентство «Україна», 2008. – 204 с.
23. Федорів Я.Р. Соціокультурні аспекти просодичної організації висловлювань-невдоволень (експериментально-фонетичне дослідження на матеріалі англійського мовлення) : автореф. дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.04 / Я.Р. Федорів. – К., 2000. – 20 с.
24. Формановская Н.И. Речевой этикет и культура общения : [монография] / Н.И. Формановская. – М. : Высшая школа, 1989. – 159 с.
25. Шавловська Т.С. Соціальні та особистісні аспекти емотивності сучасного німецького молодіжного лексикону / Т.С. Шавловська // Наукові записки. Серія «Філологічна». – Вип. 13. – 2013. – С. 319–322.
26. Шутова М.О. Мовленнєвий етикет як система координат у міжособистісній і міжкультурній комунікації / М.О. Шутова // Вісник КНЛУ. Серія: Філологія. – Том 16. – № 1. – К. : Видавничий центр КНЛУ. – 2013. – С. 134–142.
27. Cardona Torres L.M. La empatía, un sentimiento necesario en la relación enfermera-paciente / L.M. Cardona Torres, M. de L. Garcia Campos // Desarrollo Científico de Enfermería. Vol. 18. – № 3. – 2010. – P. 120–124.
28. Clark C. Sympathy biography and sympathy margin / C. Clark // American Journal of Sociology. – Vol. 93. – № 2. – 1987. – P. 290–321.
29. Crystal D. Prosodic and paralinguistic correlates of social categories / D. Crystal // Social anthropology and language. – London : Tavistock Publications, 1971. – P. 185–206.
30. Kemper D. Theodore Power and status and the power and status theory of emotions / Theodore D. Kemper // Handbook of the sociology of emotions. Edited by Jan E. Stets and Jonathan H. Turner. – Springer, 2006. – P. 87–113.
31. Lap N.T. Major similarities and differences between English and Vietnamese sympathy expressions / N.T. Lap [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.vjol.info/index.php/sphcm/article/view/25276/21597>.
32. Scheler M. The nature of sympathy : [book] / M. Scheler. – London : Routledge & Kegan LTD, 2008. – P. 37–50.
33. Wierzbicka A. English: Meaning and Culture : [monography] / A. Wierzbicka. – Oxford : Oxford University Press, 20006. – 352 p.